

Horkay Hörcher Ferenc: *Ottlik kadét története. Közelítések, vázlatok*
Kortárs, Budapest, 2010, 181 l.

Horkay Hörcher Ferencről, elismert esztétorténésztől és kritikustól akár egy távolságtartóan reflexív, a kultikus beszédmódtól kissé megterhelt ottliki oeuvre-t elfogulatlanul értékelő, a főművet, az *Iskola a határon* az európai gondolkodás- és regénytörténet fő áramlataiba illesztő tanulmánykötetet is várhatna az olvasó. Az angolszász irodalomban és kritikában egyaránt jártas szerző mégis egy másik értelmezői iskola, a humanitás- és képzés-eszményre apelláló német hermeneutika gyakorlatát követi, amidőn műértelmezéseit az önmegértés, egy irodalomtörténeti hagyományra vonatkozó reflexióját pedig a hagyomány részévé válás alkalmának tekinti. Többről van szó tehát, mint pusztán hatástörténeti tudatról, az írások mélyén a rilkei végletességű kérdés lobog: hogyan érdemes élnem (élnünk) a szembesülés és megértés súlyos tapasztalatai után?

A szerző őszintesége lefegyverző: „Ottlik számomra mester, a szó eredeti értelmében, aki életvezetése révén tanít.” vagy: „Ottlik Géza írásművészete számomra mint gyakorlati filozófia érdekes” – vallja a könyv önkomentárként olvasható utószavában. Be kell vallanom, hogy meglep és felderít az a fesztelenség, amellyel Horkay Hörcher átlép a strukturalista és posztstrukturalista irodalomtudomány illemtanán, egyrészt azzal, hogy a szövegeket a szerzői életrajz és az olvasói értékvilág és életgyakorlat transzcendens terében értelmezi, másrészt azzal, hogy a gyakran silányul fordított terminológiával terhelt, sajnos nem ritkán tautologikus mondatbokrokat növesztő céhes nyelvezet helyett a tárgyául választott irodalmi hagyományhoz méltó, világos és szabatos esszéstílusra törekszik. Elmondható ez annak ellenére, hogy jellegüket tekintve (az alkalmi megemlékezéstől az olvasónaplón át a tudományos értekezésig) eltérő írások kerültek egymás mellé. Egy új könyv Ottlik-ról: mindenképpen esemény, ünnepi pillanat a kis magyar literatúrában. Igaz ez akkor is, ha az elmúlt két évtized különböző helyeken megjelent tanulmányaiból áll össze – hiszen együttesen mégiscsak kirajzolják az Ottlik-olvasás, s így az önmegértés egy értékes lehetőségét. Saját kritikusaként a szerző így összegez utószavában: „az így egybeolvasott szöveg-egész sodrásiránya az egyéni-személyes felől vezet a még mindig érzékelhetően személyes, de már történeti léptékkal mérhető és filozófiai kérdésföltevése révén egyetemes érvényű felé”. Az elmúlt két évtized pedig nem kevesebb, mint Ottlik utóélete: néhány hónap híján ennyi idő telt el a poszthumusz regény, a *Buda* megjelenése óta. Erre a húsz esztendőre esik egyúttal az irodalmi Ottlik-kultusz második hulláma is, amely az életművek számára oly veszélyes fél-múlt tendenciáival szembe menve, Tandori Dezső, Balassa Péter és Esterházy Péter 70-es és 80-as évekbeli „alapító” írásaira mint tekintélyre hivatkozva őrzi és gondolja tovább az életmű irodalom feletti jelentőségét.

Ahogy már utaltam rá, a tanulmányok sorrendje nem követi sem a keletkezé-
sük, sem Ottlik életművének, sem életrajzának kronológiáját. A szerző már idézett
utószava, illetve saját töprengéseim egy sorsdöntő szellemi találkozás archeológiai
rétegeit rajzolják ki, amelyek egy pillanatnyi, ajándékszerű ismeretség legfelső rétegé-
től (az ilyenek természetesen Pesten történnek – erről szól a kötet első írása) egy
eredetibb és megmásíthatatlan sorsközösség felismeréséig, a „mitikus városig”, *Bu-
dálág* vezetnek (erről pedig az utolsó kettő). Első pillantásra meglepő, hogy milyen
távolról indulva jut el ideig. A kötet második és harmadik tanulmánya (*A szó és a tett,
Ezjüstszerű madarak*) az Ottlik-jelenség legfelső rétegét, Ottlik Géza – mondjuk így –
független nagyvilágiságát választja kiindulópontjául – a szerző pedig alig leplezett
nosztalgiával fordul egy letűnt életforma öltözködési és viselkedési normái felé. Ez
azonban csak a szükséges – de Ottliktól, Kosztolányitól tudhatóan a lényeghez
tartozó – udvariasság, felszínes bók, Esti Kornél filozófiája. Horkay Hörcher az a
generációkon át finomodott, belsővé vált szabályrendszer, szemléletté vált etika
érdekli, ami az írás és a cselekvés belső motívumává válhat, vagyis az „irodalmi
úriember”, a literary gentleman eszménye. „Az író olvasótáborot szerez s ezzel egy
olyan fiktív közösséget teremt, amelyet az írásaiban fellelhető szemlélet szeretete
köt össze és tart egyben. Vagyis nemesít meg. Ebben áll a *literary gentleman* »hivatá-
sa.« – írja Horkay Hörcher, és Kosztolányi, Márai, Ottlik személyében ki is jelöli az
eszmény legfőbb megtestesítőit. Az eredetileg nemzetközi hallgatóság előtt elhang-
zott előadásnak nem lehetett célja egy nemzeti irodalmi hagyomány teljes föltérké-
pezése, ezért is maradhatott a literary gentleman minden meghatározási kísérlete
tágabb, sokkal számosabb névsorra könnyen ráilleszhető, mint a felsorolt három
alkotó. Szép elrendezése a tényeknek mégis, hogy a szerző a magyar történelmi
középosztály (Trianon utáni) otthon- és identitáskeresésének valamiféle törvényszer-
űségét fedezi föl abban, ahogy e három emblematisz író a Krisztinavárosban
találta meg a művészi és polgári életvitelének megfelelő szűkebb hazát.

Mártonffy Marcell nagyívű fogadtatástörténeti értekezésében a példázatban ismeri
föl az *Iskola* értelmezéseinek alapsémáját: „Recepciójának legösszetettebb teljesítme-
nyeiben az *Iskola* egy kulcsfontosságú újszövetségi kijelentés (nem azé, aki akarja,
sem nem azé, aki fut, hanem a könnyörülő Istené) epikus kiterjesztéseként mutatkozik
meg.” (*Olvasás-példázatok*, Műhely, 2001/1, 73.) Miben áll végül is az ottlikói mű példá-
zatos ereje, milyen ez az „írásaiban föllelhető szemlélet”, amely „fiktív közösséget
teremt”? – ez a kérdés áll Horkay Hörcher Ottlik-olvasatának és tanulmánykötetének
középpontjában. Ehhez azonban egy sor szövegértelmező-elemző tanulmányon át
vezet az út, amelyek a „hogyan csinálja?” már hagyományosabb értelemben irodalom-
tudományi kérdésére keresik a választ. A *Hamisjátékosokat* elemezve Ottlikkel együtt
jut el az értelmezés a nyelv kétféle természetének belátásáig, amiről maga Ottlik is
éleslátó állításokat fogalmazott meg bécsi előadásában (*Próza*, 1980, 185–200.). Egy
rövid, szellemes esszében Ottlik boldogságfogalmának eredet nyomába a szerző (*Kis
szexepilek és izolált dzéták: A boldogság rétegei Ottlik prózájában*). Bevallom, ez az írás má-
sodéves bölcsészhallgató koromban, vagyis egy évtizede, megvilágító erővel hatott a
magán Ottlik-értelmezésekre, s az akkori értékelésemet most sincs okom megmásaíta-

ni. Bárki föl tud idézni legalább három híres helyet, ahol Ottlik (elbeszélője) hősei boldogságtapasztalatát kommentálja, de Horkay Hörcher azt is szemléltetni tudja, hogy ezek miként kapcsolódnak a megelőző és rákövetkező száz oldalhoz, amelyeken nem adatik ilyen kegyelmi pillanat. A szövegek igényével egyenrangú olvasattal és gazdaságos gondolatmenettel jut el a boldogság-lelőhelyek sokféleségétől a közös tolvajnyelv szükséges feltételén és Kosztolányi példáján át addig az egyetlen minőségig vagy állapotig, amely nem illeszkedik semmiféle oksági láncolatba, amire készen kell lenni, de ami „nem azé, aki akarja, sem nem azé, aki fut...” Egy hasonlóképp rövid jegyzet (*A Tandori-Ottlik-Waugh háromszög*) arra a Tandori-írára hívja föl a figyelmet (Alföld, 2000/9.), amely az Ottlik által hűségesen nagybecsült angol író és Ottlik módszerének egy közös vonását mutatja be – a lényeg megragadásának Tandoritól ismert, látszatra bizonytalankodó magabiztosságával. Végül a tanulmányok e csoportjához tartozik az a recenzió (Korda Eszter: *Ecset és toll* című könyvéről), amely a látványok, az írás segítségével felidézett vizuális képzetek „rendszerszintű” jelentőségével vet számot Ottlik műveiben.

Ezek a kiváló műértelmezések – mintegy az „ész cselének” engedve – szűkülő körökként vezetnek el a könyv fent nevezett alapkérdéséhez, az ottlik-i mű példázatos értelméhez. Jelenits István tanár úr előtt tisztelgő dolgozatában nem kevesebbre vállalkozik a szerző, mint hogy följejtse isteni kegyelem és nemzeti történelem rejtélyes összefüggését Ottlik regényvilágában. Ez egyúttal a tanulmány címe is; a kötetbeli írások címei ugyanis valóban arról szólnak, amiről maguk a tanulmányok – szembe menve a ma divatozó gyakorlattal, de eleget téve a világosság (claritas) retorikai követelményének és a fennhéjázástól ment esszéstílus normájának. Az összefüggés meggyőző erejű szemléltetéséig nagy ívet kell bejárnia, amit egy recenzió nem követhet nyomon. Az egyik oldalon mindenesetre Medve *Iskola*-beli példázatos útja áll a szabadság lázadásától a kegyelem új szabadságáig, a másik oldalon a hagyományos magyar történelemszemlélet, amely egy ellenséges világban, szorongattatások közt élő kis közösség fennmaradását – részben protestáns hatásra, az ószövetségi zsidó néppel párhuzamot vonva – az isteni kegyelem jeleként volt képes értelmezni. Végül – Balassa Péter és Jelenits István gondolatait is hasznosítva – a magyar történelmi középosztály múltszemléletének és önismeretének kérdésére fut ki az értelmezés. Ottlik és a modernség viszonyáról is sokat elárul – ezt már én teszem hozzá –, hogy e nagyszabású helyreállítási – megőrzési kísérlet (isteni kegyelem és nemzeti történelem) egyúttal a 19. századi világszemlélet két tartóoszlopára (gondviselészit és közösségi etika) vonatkozik. A polgári identitás és közösségi emlékezet másik dimenziójával: térbeli szerkezetével vet számot a kötet másik jelentős tanulmánya a *Buda* kapcsán (*Ottlik Budája: a mitikus város és az emlékezet városa*). Erre a tanulmányra is igaz, ami a könyv egészéről elmondható: Horkay Hörcher Ferenc elkötelezett olvasó, nemcsak Ottlik mint szerző, hanem az Ottlik Géza mint Attila úti lakos képviselte ethosz iránt is, amely a történelmi középosztály legmagasabb értékei közé tartozik. Megszakított voltában is megőrzött, ezért folytatható hagyomány.

Kardeván Lapis Gergely